

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 67 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 67 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3726>

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK SİYASETİNDE DÖNÜŞÜM: ÖZAL DÖNEMİ TRANSFORMATION IN TURKISH POLITICS IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION: ÖZAL PERIOD

Hande Saadet TAKKAÇ*

Öz

Küreselleşme süreci, ulusal sınırların belirsiz hale geldiği, ticaret, sermaye akımı, teknoloji, insan hareketliliğinin yoğunlaştığı ve karşılıklı olarak etkileşim ve iletişim derecesinin arttığı bir olgudur. Siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları olan bu sürecin Türkiye'deki yansımaları Osmanlı Dönemine kadar uzansa da en belirgin hali Özal Dönemi'nde yaşanmaya başlamıştır. Turgut Özal, dünyada yükselen ve yaygınlaşan "yeni sağ" hareketin ülkedeki temsilcisi olarak öncelikli olarak ekonomik alanda Türkiye'nin küreselleşme sürecine eklenmesinin yolunu açmıştır. Ekonomik boyutunun öncülüğünde, siyasal ve sosyo-kültürel alanlarda da küresel sistemin bir oyuncusu olması adına Türkiye'de önemli anlayış değişikliği ve dönüşümlerin başlatıcısı olan bir siyasi figür olmuştur.

Bu bağlamda en belirgin siyasal dönüşüm Özal'ın dört siyasi eğilimi Anavatan Partisi çatısı altında birleştirme çabası olarak dikkat çekmiştir. Ekonomi politik açıdan serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi, ithal ikamesine dayalı kalkınma anlayışının terk edilerek yerine ihracata dayalı büyüme anlayışının yürürlüğe konmasıdır. Türk Lirasının konvertibilite edilmesi ile küresel ticaret ve rekabete yönelik söz konusu olmuştur. Dış politika alanında ise özellikle Türki Cumhuriyetlerle işbirliği, Orta Doğu ülkeleri ile daha yoğunlaşan bir siyaset anlayışı önem kazanmıştır. "21. asrın Türklerin asrı olacağı" ideali de Özal tarafından ortaya konulan bir vizyon olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, siyasal sistem, Özal, Türkiye.

Abstract

The process of globalization is a phenomenon in which the national borders become uncertain, trade, capital flow, technology, human mobility intensified and the degree of interaction and communication between them increased. Reflection of Turkey in this process with political, economic and socio-cultural dimensions, which has begun to emerge in the most obvious form Ozal period, although extended to the Ottoman period. Turgut Özal, as the representative of the new right movement in the world, has paved the way for Turkey to be added to the globalization process in the economic sphere. Under the leadership of his economic dimension, he has become a political figure, which is the initiator of significant change of understanding and transformations in Turkey, in order to be a player of the global system in political and socio-cultural fields.

The most obvious political transformation in this context was Özal's attempt to unite the four political trends under the umbrella of the Anavatan party. Adoption of free market economy in terms of political economy, is the abandonment of the development approach based on import substitution and the introduction of the growth approach based on exports. With the convertibility of the Turkish Lira, there has been a shift towards global trade and competition. In the field of foreign policy, cooperation with Turkic republics and a more concentrated understanding of politics with Middle Eastern countries has gained importance. The ideal of the 21st century to be the century of the Turks was a vision put forward by Özal.

Keywords: Globalization, Political System, Özal, Turkey.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

1.GİRİŞ

Geçmiş farklı coğrafyalarda yaşayan insan toplulukları arasındaki ilişkilerin kurulduğu döneme kadar eskiye dayanan küreselleşme olgusunun özellikle üçüncü dalgası, neredeyse dünyadaki bütün ülkeleri etkilemiştir. Üstelik giderek nüfuz alanını genişletmekte ve yerkürenin farklı insan, toplum ve ülkeleri arasındaki iletişim ve etkileşim derecesini “karşılıklı bağımlılık” kavramı çerçevesinde arttırmaktadır. Bu arada başlangıçta söz konusu ilişkilerin ilk biçimini ekonomik ilişkiler ve etkileşim bağlamında gösteren küreselleşme olgusunun siyasal, kültürel ve sosyal boyutlarının da önemli sonuçlarının olduğu görülmektedir.

Kürselleşme günümüzün en çok tartışılan ve gerek akademik gerek siyasal düzlemlerde üzerine en çok konuşulan kavramlardan birisidir. Kürselleşmeyi olumlayıp destekleyenler kadar şiddetle karşı çıkan bütün kesimler bulunmaktadır. Bazı kesimler için özgürlük, şeffaflık ve karşılıklı etkileşim yoluyla yeni ve çok daha iyi bir dünyanın oluşumundaki kilit bir kavram olarak ele alınırken, kimileri açısından eşitsizlik, adaletsizlik ve sömürgeciliğin yeni biçimi ve hatta gelişmiş ülke ve toplumlar ile geri kalmışlar arasındaki mevcut uçurumun çok daha açılmasına yol açan “dehşet verici” bir süreçtir.

Bu bağlamda Türkiye de söz konusu sürecin en çok etkilenen ülkeleri arasında yer almış ve bu tartışmaların en çok yaşandığı yerlerden birisi olmuştur. Özellikle üçüncü küreselleşme dalgasının dünyada hüküm sürmeye başladığı dönemin içinde Türkiye’de siyasal liderlik rolünü üstlenen Turgut Özal, ülkenin siyasal anlamda önemli değişimler ve dönüşümler yaşamasına öncülük eden bir kişi olmuştur. Birçok yerleşik anlayış ve politikanın bu süreçte ters yüz edilişi ve çokları açısından olağanüstü aykırı eylem ve kararların alınması ve uygulaması, Özal dönemi Türkiye’sinin belirgin yönleri arasındadır. Dünyadaki konjonktüre uyumlu olduğu değerlendirilen bu tür değişim ve dönüşümlerin ana hatları ile ele alınacağı bu çalışmada, ilk olarak kavramsal çerçevede küreselleşme olgusu tarihsel gelişimi ve farklı boyutları ile ortaya konulacaktır. Daha sonra da söz konusu sürecin Özal döneminde Türkiye’ye yansımaları ve özellikle siyasal boyutuyla tartışılacaktır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVEDEN KÜRESELLEŞME

Bu bölümde ilk olarak küreselleşme kavramının ortaya çıkışı ve kavrama ilişkin yapılan çeşitli tanımlara yer verilecektir. Daha sonra küreselleşme kavramının farklı boyutları ile küreselleşmeye neden olan, kolaylaştıran faktörler ve küreselleşmenin yarattığı tehditler ve fırsatlar ele alınacaktır.

2.1. Kürselleşme Kavramı, Tanımlar ve Tarihsel Gelişimi

Sosyal bilimlerde çoğu kavramda olduğu gibi küreselleşme kavramıyla ilgili de araştırmacıların uzlaşabildiği bir tanım bulunmamaktadır. Kavram, kimi zaman dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini ve dolayısıyla homojen bir kültürün oluşumunu ifade etmek için kullanılırken bazen de bu toplum ve kültürlerinin farklılıklarını belirtmek amacıyla kullanılabilir. Kavramın bu yönüyle bazı belirsizlikler ve çelişkiler taşıdığına dikkat çekilmektedir (Şener, 2014, 53). Buradan hareketle küreselleşmenin kavramsallaştırılmasına yönelik çabaları üç ana yaklaşım ile kategorize etmek mümkündür (Shaw, 2000): post-modern kuramcılar “dönüşüm”, Soğuk Savaş sonrası kuramcılar “geçiş” ve küreselleşme kuramcılar ise “süreç” olarak tanımlama yoluna gitmişlerdir.

Saraçoğlu’na göre küreselleşme, sosyal ve kültürel alanlarda yerleşmiş yargıların ve kurumsal yapıların ülkelerin sınırlarını aşarak dünyaya yayılması ve böyle bir boyutta kabul görerek ilgili alanlarda bütün dünya tarafından benimsenen normların ortaya çıkış süreci olarak tanımlanmaktadır (Acar, 2002, 14). Kürselleşme kavramı, ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal sınırların öneminin azaldığı, ürün-hizmet ve insan trafiğinin giderek yoğunlaştığı ve bütün biteylerin olan bitenden bilgi sahibi olduğu bir süreci tasvir etmektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin nicel ve nitel yönüne vurgu yapan Woods, küreselleşmenin nitel boyutunda ticaret, sermaye akımları, yatırımlar ve insanların ülkeler arasındaki dolaşım hızındaki artışına dikkat çeker. Bu boyutuna transnasyonalizm ya da ulusötesileşme veya karşılıklı bağımlılık da denilmektedir (Woods, 2000).

Uluslararası Para Fonu (IMF)’na göre küreselleşme; dış ticaret, sermaye ve teknoloji akımlarının miktar ve çeşitliliğinde meydana gelen artışlar yoluyla ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı olarak birbirine daha çok bağımlı hale gelmesidir. Osland’a göre ise; sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel vb. ilişkilerin küresel ölçekte yoğunlaşmasına ve karşılıklı ekonomik bağımlılığın artmasına ve bu ekonomik bağımlılığı pekiştiren sosyal ağların ortaya çıkmasına yol açan bir süreçtir (Yalçınkaya vd., 2012, 3). Baumann küreselleşme kavramının olumlu ve olumsuz yönlerine birlikte dikkat çekerek şöyle bir tanım yapmaktadır: Ayrıcalıkların ve sınırlamaların, zenginlik ve fakirliğin, güç ve zayıflığın, kaynakların ve acizliğin, özgürlük ve kısıtlamaların yeniden dağılımı sürecinde ortaya çıkan bir olgudur. Stiglitz ise olumlu

bir yönde ele alarak küreselleşmeyi; serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırıldığı, ulusal ekonomilerin daha fazla bütünleşebilmesi açısından olumlu yönden faydalanılabilecek bir süreçtir şeklinde tanımlanmıştır (Yalçınkaya vd., 2012, 4).

Daha açık bir ifade ile küreselleşme dünyanın küçülmesi ve küresel bir köy haline gelmesidir (Robertson, 1998, 22). Ve konuya daha genel bir perspektiften bakıldığında küreselleşme kapitalizmi de kapsayan modernitenin Batı'dan bütün dünya ölçeğine yayılması (Giddens, 1998, 66-67) şeklinde tanımlanmaktadır.

Küreselleşmenin köklerini 16. Yüzyıldaki keşifler dönemine kadar eskiye götüren ve Batı Avrupa'daki kapalı tarım ekonomisi anlayışından ticari kapitalizme geçiş ile eş zamanlı olduğunu iddia eden görüşler bulunmaktadır. Bu gelişmenin siyasal neticesi olarak da feodal beyliklerin yerine ulus devlet anlayışın geçtiği ileri sürülür ve bu ilk küreselleşme dalgası olarak kabul edilir (Bulut, 2003, 183). Ancak birinci küreselleşme dalgasını 19. Yüzyılın sonlarından Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılına kadar geçen süreç olarak kabul eden görüşler (Bayar, 2008, 29) de bulunmaktadır. Birinci aşamada küreselleşmenin özellikle ekonomik anlamda oldukça ileri düzeylerde gerçekleştiği, uluslar arası ticaret önündeki engellerin ve çeşitli gümrük tarifelerinin ciddi şekilde azaldığı, küresel ölçekteki piyasalarda bütünleşme anlayışının kökleştiği, ulaştırma maliyetlerinin düşüş gösterdiği ve bireylerin uluslararası alanda serbest dolaşımını zorlaştıran kısıtlamaların ortadan kalktığı görülmektedir (Bayar, 2008, 26).

Birinci dalganın hüküm sürdüğü süreçte küreselleşmenin lehine oluşan bir atmosfer söz konusu iken, 1914 sonrası süreçte bu olumlu hava tersine dönmüştür. Hem Birinci Dünya Savaşı'nın etkisi, hem de hemen sonrası bütün dünyayı etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, küreselleşme rüzgarlarının dinmesine yol açmıştır. İkinci Dünya savaşı sonrasına ve hatta 1950'ye kadar geçen sürede ülkeler içe kapanık bir tavır takınmayı tercih etmişlerdir. Bu dönem siyasal anlamda aşırı milliyetçi akımlar, ekonomik anlamda korumacı ve kendi kendine yeterli olma eğilimlerin öne çıktığı bir süreç olmuştur (Bayar, 2008, 26).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde savaşın acı tecrübesinin de etkisiyle "never again" anlayışının egemen olduğu küresel ruh hali, bu kez küreselleşmenin siyasal boyutunu öne çıkarmıştır. Ülkeler arasında küresel ya da bölgesel ölçekte çok sayıda ittifaklar kurulmuş ve çatışma yerine dayanışma benimsenir hale gelmiştir. Sözü edilen bu siyasal ittifakların sağladığı olumlu atmosfer, ekonomik küreselleşmenin de ivme kazanmasına yol açmıştır. Geçmişte tanık olunanın çok ötesinde bir büyüklüğe ulaşan uluslararası ticaret hacmi yanı sıra uluslararası sermaye akımı yaşanmıştır. Dahası bu dönemdeki olağanüstü teknolojik gelişim ve değişimin etkisiyle dünyanın bütününde yaşanan bir "iletişim devrimi", küreselleşmenin kültürel, çevresel ve demografik boyutlarının da etkinlik kazanmasını kolaylaştırmıştır (Bayar, 2008, 27).

2.2. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme kavramına yönelik tanımlamalar ve tarihsel gelişim süreci bağlamında küreselleşmenin siyasal ekonomik ve sosyo-kültürel olmak üzere üç önemli boyutuna vurgu yapılır.

Ekonomik açıdan küreselleşmeden söz edildiğinde, ticaret, sermaye akımları, teknolojik gelişme ve değişimler, bilgi ve işgücünün dinamizmi ile dünya ekonomilerinin birbirleriyle bütünleşmesi kastedilmektedir. Ekonomik küreselleşme sürecinde mal ve hizmetler ile uluslar arası sermaye hareketleriyle ilgili sınırötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya genelinde hızla yayılmaktadır. Buna zemin hazırlayan temel etkenler; telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler, GATT, DTÖ, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslar arası kuruluşların çabalarıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin sürdürülebilir ve hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirmek için serbest piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslar arası firmaların sınırötesi satış yapmak ve maliyetleri azaltmak için daha ucuz kaynak elde etmeleri şeklinde sıralanabilir (Acar, 2002, 15).

Siyasal küreselleşme, en basit şekliyle yeryüzündeki siyasi ilişkilerin yoğunlaşması ve genişlemesi sürecini ifade eder. Bu süreçte küreselleşme öncesi dönem uluslar arası sistemin temel belirleyicisi olan ulus-devletler, küreselleşme ile birlikte yetkilerini ulusal ve ulus-üstü kurumlarla paylaşmak zorunda kalmışlardır. Ulus devletlerin yetkilerini paylaşmak zorunda kaldıkları bu uluslararası veya bölgesel kuruluşlara örnek olarak NATO, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, OECD sayılabilir (www.tasam.org.tr). Bu süreçte ulus devletlerin önemi azalırken bölgesel güçler ve uluslar arası firmaların değeri artmıştır. BM ve diğer uluslar arası kuruluşların oluşumunda ulus devletlerin belirleyici olduğu bir siyasal düzen olsa da bu örgütler siyasi faaliyetlerin gittikçe ulusal sınırların ötesine uzanmasında bir anlamda katalizör etkisi yapmışlardır. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesiyle birlikte bağımsız devletlerden oluşan uluslar arası topluluğun hızlı bir biçimde ulus devletlerin egemenliğine meydan okuyan küresel bir siyasal ağa dönüştüğü görülür (www.tasam.org.tr).

Ulus devletlerin gücünü azaltan etkenlerden birisi de uluslararası hukuk sisteminin ulus devletin yanında bireyi ve devlet dışı örgütleri de özne olarak kabul etmesi olmuştur. Küreselleşme ile birlikte; demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerin korunması gibi bazı temel değerlerin evrensel bir nitelik kazanması söz konusu olurken, ulus devletler de demokratikleşme, yerelleşme, şeffaflık, katımcılık, estetik ve hesap verebilirlik gibi güçlü eğilimlerin yoğun baskısı altında yeniden biçimlendirilmeye maruz kalmıştır. Bu bağlamda devletin küçülmesi, deregülasyon, özelleştirmeler, siyasal ve yönetsel yapıdaki reformlar, sosyo-ekonomik politikaların dönüşümü şeklindeki stratejiler dünya genelinde etkili politikalar haline gelmiştir (www.bilecik.edu.tr).

Kürselleşmenin siyasal etkilerinden birisi de küresel ölçekte görülmeye başlanan terör faaliyetleri olmuştur. Terörün küreselleşmesi sürecinde (www.tasam.org.tr);

- Dünyanın değişik yerlerinde süregelen yerel savaşlar
- Yeni dünya düzeni bağlamında küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı egemenlik savaşları
- Milliyetçi ve dinî ideolojilerin küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı bir tepki olarak yükselişe geçmesi ve silahlı eylemlere yönelmesi
- İlk üç nedenle ortaya çıkan terörist davranış ve eylemlerin birbirlerini desteklemeleri, birbirlerini kışkırtmaları ve birbirlerinin varlıklarından, kendi var oluş gerekçelerini üretmeleri

etkili olmuştur. Küresel terör ülkeler arasında birbirlerine karşı kullanılabilir bir hale gelmiştir. Terör yüzlerce yıldır farklı boyutlarda yaşanmıştır. Bazen ideolojiler bazen din, bazen milliyetçilik terörü körükleyen etkenler olmuştur. Günümüzdeki terörün destekçisi ise küreselleşme görülmektedir.

Sosyo-kültürel küreselleşme: Özellikle iletişim devrimin bir sonucu olarak, günümüzde, tüm dünya genelinde bireyler ve toplumlar arasındaki etkileşim oldukça ileri bir seviyede bulunmaktadır. Bu sayede, söz konusu bireyler ve toplumlar arasında daha önceden birbirlerine yabancı gelen yaşam tarzları temelinde ortak bir payda oluşmakta, farklı zevkler, ilgi alanları gibi konularda belirli bir ahenk, hatta yeknesaklık sağlanmaktadır. Bir anlamda, global bir kültür ve birikim ortaya çıkmaktadır (Bayar, 2008, 30). Günümüz dünyasının temel niteliği olan gittikçe artan kültürler arası etkileşiminin gıda sektörü, televizyon programları, sinema filmleri, müzeler, dünya çapındaki konserler gibi faaliyetler alanlarında varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Kültürel küreselleşmeye yönelik yaklaşımlara baktığımızda ise, aşırı küreselleşmeci bir yazar olan Hinkson (1998), küreselleşme süreciyle birlikte kültürel anlamda "diğer" olan her şeyin artık uzak, egzotik, gizemli veya ulaşılmaz olmaktan çıktığını, tersine küreselleşmeyle birlikte "diğer"olanların bizim etrafımızda olduğunu ifade etmektedir (www.bilecik.edu.tr).

Yüzeysel nitelikler taşıdığı gerekçesiyle eleştirilen Batı tipi tüketici kitle kültürü, öte taraftan da birçok ülkenin hedeflediği serbest piyasaya, demokrasiye ve insan haklarına dayalı siyasi kültürle uyumludur. Tüketici kültürü, dinsel kökenli ayaklanmaları, milliyetçi galeyanları değil, piyasa istikrarını çağrıştırmaktadır. Kültürel boyuttaki küreselleşmenin bir diğer etkisi de hükümetler dışı uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler ve düşünce akımlarından oluşan uluslararası bir sivil toplumu güçlendirmesi, bunun da Batılı olmayan bağlamlarda sivil toplum arayışlarını arttırmasıdır (www.tasam.org.tr).

2.3. Küreselleşme Yaklaşımları

Kürselleşme yaklaşımlarıyla sınıflandırmada genel olarak Held ve diğerlerinin yaptığı sınıflandırma yapılmaktadır. Buna göre; aşırı kürselleşmeciler ya da radikaller, kuşkucular ve dönüşümcüler şeklinde üçlü bir ayırım söz konusudur (Yalçınkaya vd., 2012, 5-6).

Aşırı küreselleşmeciler: Radikaller olarak da adlandırılan bu görüş sahiplerine göre, ulus-devlet anlayışı sanayi devrimi döneminin bir ürünüdür ve bu anlayış kürselleşme süreciyle birlikte önemini kaybetmiştir. Ulusal politika ve tercihler, güçlü ülkelerde dahi küresel piyasa güçlerince etkisiz kılınabilmektedir ve küresel piyasanın, politikanın yerini almakta olduğu görülmektedir. Bunun sebebi de piyasa mekanizmasının hükümetlere göre daha iyi çalışıyor olmasıdır. Buradan da aşırı küreselleşmecilere göre piyasalar, devletlerden daha güçlüdür.

Kuşkucular: Kürselleşme karşıtı olan bu gruba mensup görüş sahipleri kürselleşmeye her konuda kuşku ile yaklaşırlar. Kürselleşmenin yeni bir süreç olmadığını ve refah devleti karşıtı olan devletin küçültülmesi gerektiğini savunan kesimin sıkça başvurduğu basit söylemlerden birisi olduğunu ileri sürmektedirler. Bu gruba göre küreselleşme sürecinde dünyada gelişen bölgeselleşme gibi yeni yaklaşımlar dünyada bütünleşme yerine bölünmeyi beraberinde getirmektedir. Bu nedenle de daha çok çatışmaya yol açan sonuçlar üretmektedir. Bu süreçte belirginleşen ekonomik eşitsizlikler, kökten dincilik ve saldırgan milliyetçilik akımlarının güçlenmesini tetiklemektedir.

Dönüşümcüler: Aralarında Giddens'in de yer aldığı bu gruba göre modern toplumu ve yeni dünya düzenini biçimlendiren ekonomik, sosyal ve siyasal değişimin ana gücünün kürselleşmeden

kaynaklandığını sürmektedirler. Ancak bunun yanında ulus devletin gücünü kaybettiği görüşünü kabul etmezler. Aynı şekilde kuşucuların kürselleşme karşıtı değişen bir şey olmadığına yönelik iddialarını da reddetmektedirler.

3. Kürselleşme Sürecinde Türk Siyasal Sisteminin Dönüşümü

Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısı hiç bir dönemde uluslararası sürece kapalı olmamıştır. Aslında Osmanlı'dan itibaren söz konusu etkileşim söz konusu olmuştur. İlk kürselleşme dalgasının başlangıcı olan 1600'lü yıllardan itibaren örneğin kapitülasyonlar döneminden itibaren karşılıklı etkileşim ve dış dünya ile uyumlu hareket etme isteği ve istekliliği göze çarpar. Ancak bu bağlamda kürselleşme akımların gerçek etkisinin hissedildiği dönem olarak Osmanlı'nın Tanzimat Dönemi ile uluslararası sisteme eklenme ve bütünleşme çabalarını görmek gerekmektedir. Batı'nın değer ve ilkeleri ile yöntem tekniklerinin benimsenmeye çalışıldığı bu dönem, Osmanlı'nın kimi zaman kendi iradesiyle şekillenmişken kimi zaman Batı'nın dayatmaları ile de gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Türkiye hem iç hem de dış politika olarak yönünü modernleşmeye ve bu bağlamda da "Batılılaşma" idealine çevirmesi, kürselleşmenin Türkiye açısından çok önemli bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu yöneliş, Türkiye'nin, kürselleşmeyle ilişkili değerler olan liberalleşme, demokratikleşme, ekonomide neo-liberalizm gibi anlayışları benimseme ve sivil toplumun gelişmesi başlıklarında bütüncül bir kürselleşme sürecinin yaşandığını göstermemektedir (Bülbül, 2015, 52).

Çünkü Türkiye'nin Osmanlı'dan miras aldığı özellikler arasında demokrasi kültürü, sivil toplumun gelişimi, kapitalist ekonomik anlayışın benimsenmesi ve yerleşmesi de bulunmaktadır. Bunun nedeni, Türk siyasal tarihindeki Batı tipi modernleşme ve demokratikleşme arayışlarının 18.yüzyıl bir başlamış olmasıdır (Bülbül, 2015, 52).

3.1. Özal Öncesi Dönem

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreciyle birlikte, küresel gelişmelerin etkilediği ve daha efektif bir dış politika izlemek yönündeki çabalarının öne çıktığı siyasal yapısı, ülke içindeki gelişmelerle ilgili daha geniş bir bakış açısını gerektirmektedir. Bu yüzden Türkiye'nin yaşadığı köklü değişim ve dönüşümün spesifik olarak sadece bir olay ya da yalnızca iç dinamiklerin bir sonucu meydana geldiğini ifade etmek doğru değildir. Bu süreç, 1980'li yıllardan itibaren teknolojik gelişmeler, kapitalist yaklaşımların yaygınlaşma eğilimi ve uluslararası ilişkilerdeki karşılıklı bağların yoğunlaşması nedeniyle daha karmaşık bir düzeye ulaşmıştır (Bülbül, 2015, 51).

Kürselleşme, Türkiye bağlamında, Özal öncesi dönemde, 1961 sonrası Türk siyasal ve sosyal yaşamı önemli bir süreçtir. Bu süreçte; içeride 1961 Anayasası'nın özelliklerinden, küresel ölçekte ise bazı ideolojik akımlardan ve siyasal değişim arayışlarından etkilenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin yaşadığı gelişmeleri, küresel eğilimler yönüyle analiz etmek, Turgut Özal'ın iktidar dönemine giden yolda, Türkiye'nin değişim ve dönüşüm paradigmasının anlamlandırılması için önem taşımaktadır (Bülbül, 2015, 51).

Türkiye'de 1960'lı yıllar ile filizlenen ve küresel eğilimlerin de beslediği siyasal arayışlar ve sosyal değişim, Özal dönemindeki ekonomik bazlı siyasalarla birleşip kürselleşme süreci ile bütünleşmesini zirveye çıkaracaktır. Böylelikle, Türkiye; siyasal yönden sivilleşip, ideolojik pratiklerden sıyrılmış, sonuç odaklı ve faydacı iç ve dış politikanın öncelikli görüldüğü, ekonomik açıdan sürekli gelişimi ve dışa açık liberal politikaları benimseyen, sivil toplumun örgütlenmesinde küresel eğilimlerin takipçisi olan sürece eklenilecektir. Bu süreçte Türkiye'yi farklılaştıran temel argüman ise değişim ekseninin; anayasal düzen, askeri ve sivil bürokratik yönetim geleneği ve saplantılı ideolojilerin esiri bir toplumsal tabandan; etkin bir siyasal lider aracılığıyla ekonomik kalkınma çabaları ve kürselleşen dünyaya katılma anlayışına doğru yön değiştirmiştir (Bülbül, 2015, 82).

3.2. Özal Dönemi

1970'li yıllardan itibaren, "Yeni Sağ" ideolojinin ekonomik alandaki neo-liberalizm tezleri ile sosyal düzlemdeki muhafazakârlık görüşleri başka bir ifade ile farklı iki ideolojik konumlanış eş zamanlı olarak yaşanmıştır. Bu doğrultuda neo-muhafazakârlığın, neo-liberalizme ait ekonomik alandan devletin gücünün ve müdahalesinin geri çekilmesi politikasına karşılık, sosyal düzlemde eksiklik olarak gördüğü "otoritenin ve sosyal disiplinin", din ve aile gibi ideolojik motifler aracılığıyla öne çıkması gerektiğini savunan ilkesi görülür (Şener ve Çolak, 2015, 400). "Yeni Sağ" siyasalar, 1970'lerin sonuna doğru ilk olarak İngiltere'de "IMF İstikrar Paketi" ile gündem bulmuş, 1979'da Margaret Thatcher iktidarında uygulamaya geçmiş ve 1980'li yıllar süresince artan bir tempoda sürdürülmüştür. "Yeni Sağ" politikaların ABD'deki başlangıcı ise 1980'deki Ronald Reagan'ın seçimi kazanmasıyla olmuştur ve Cumhuriyetçi Parti iktidar yılları süresince

siyasal ve ekonomik alanlarda egemenliği devam etmiştir. 1980'lerin ortaları ile birlikte, dünyadaki iki kutuplu sistem çözülmeye başlamış, dünya genelinde ilgi gören ve yaygınlaşan "Yeni Sağ" hareketin Türkiye temsilcisi de Turgut Özal ve liderliğini yaptığı ANAP olmuştur (Şener ve Çolak, 2015, 401).

Özal'ın liderlik yaptığı ANAP, Milliyetçi-Muhafazakâr bir parti kimliğiyle kendisini tanımlamış ve liberal-ekonomik politikaların hüküm sürdüğü 1983-1991 arası dönemde Türk siyasî hayatının temel yönlendiricisi olmuştur. Bazı Batı kökenli görüşler, Özal'ın Mustafa Kemal'den sonra Türkiye'deki en reformcu lider olduğunu ileri sürmektedirler. Bu kişilerin gözüyle Özal, Türkiye'nin içeride ve dışarıda daha güçlü hale gelmesine neden olmuştur. The Sunday Telegraph, Türkiye'nin dünya haritasında yeniden yer almasını sağlayan kişi olarak görmektedir. Avrupa Birliği (AB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından Özal, en çok güvenilen lider olarak görülmektedir. Ülke içinde ise Özal hakkındaki görüşler oldukça çeşitli bir görüntü vermektedir. Özal; bazı tabuların yıkılmasına, ekonomik hayattaki önemli engellerin kaldırılmasına, ülkenin az gelişmişlik kaderinden kurtulmasına ve dış politika alanında "büyük düşünme"ye önderlik etmiştir (Cankara ve Aysel, 2015, 529).

Özal, bir yandan bireyi esas alarak, devletin yetki alanının kısıtlanmasını ve bürokrasinin müdahaleci anlayışına karşıt bir görüş benimsemiş, öte taraftan da muhafazakâr ve milliyetçi değerlerle "devlete sadık-toplumcu" bir anlayışı gündeme taşımıştır. Ayrıca, farklı sosyal katmanlar arasındaki gelir dağılımı dengesizliğini azaltmak adına "sosyal adalet ilkesi"ni savunmuştur. "Millet devlet için değil, devlet millet için vardır" söylemi ile devlet-toplum ilişkisinde, devleti merkeze koyan klasik devlet anlayışından farklı bir şekilde, merkeze bireyi yerleştiren Özal, devletçiliğe şiddetle karşı çıkmıştır. Kendi kararlarını verebilen, girişimci ve dış dünyaya açık birey düşüncesini hayatın merkezine koyan Özal, devletin bireyin kimliği önünde bir engel oluşturmaması gerektiği düşüncesindedir. Bu çerçevede siyasi kültürümüzde yer alan "devlet baba" anlayışını tamamıyla reddeder (Uluç, 2014, 116).

Özal döneminin önemli değişimlerinden ilki, ekonomik alandaki "24 Ocak 1980 Kararları"nın benimsenmesi ve uygulamaya konulması olmuştur. Türkiye için önemli kilometre taşı olan ve Turgut Özal'ın mührünü taşıyan "24 Ocak Kararları" ile birlikte ithal ikameci dönem sona ermiş, Türkiye ekonomik ve toplumsal açıdan dışa açık bir yaklaşıma geçmiştir. Dışa açılma süreci ile birlikte, ulusal ekonomideki birikim ve bölüşüm ilişkileri kökünden etkilenirken ve iktisadi artık oluşumu ve yeniden bölüşülmesi sürecindeki dinamiklerin yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir (Şener ve Çolak, 2015, 403). 24 Ocak Kararları, o zamana değin mevcut olan devletçi politikaların kökten sarsılmasına ve Türkiye'de liberal ekonomik döneminin başlamasına neden olmuş, ihracata dayalı büyüme politikası yürürlüğe girmiş, ve ekonomi büyük ölçüde liberalleşmiştir. Bunun yanı sıra bazı koruma politikaları da sürdürülmüştür (Uluç, 2014, 114).

24 Ocak Kararları'ı ilk bakışta, IMF tarafından Türkiye'de uygulanan önceki programlara benzemektedir. Söz konusu kararlar ile birlikte, fiyat kontrollerine son verilmiş, KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlere yönelik zamlar, ulusal paranın devalüasyonu, serbest faiz politikaları ve konvertibiliteye geçilmesi gibi uygulamalar benimsenmiştir. Bu politikaların icrası açısından korumacı gümrük tarifelerinin zamanla azaltılmış, çok sayıda sektörde sıfırlanmış, ihracata yönelik destekler, teşvikler ve bazı imtiyazlar uygulamaya sokulmuştur. Özellikle endüstriyel ürünlere yönelik ihracat, çok daha özel destek görmüştür. Kota uygulamaları sonlandırılarak ithalatın serbestleştirilmesi istenmiştir. Özelleştirmenin önünü açmak ve hızlı şekilde yapmak için birçok yasal düzenlemeye gidilmiştir. Çok sayıda KİT, çeşitli yöntemlerle yerli ya da yabancı serbest girişimciye devredilmeye çalışılmıştır. Bu yolla piyasadaki arz-talep-fiyat üçlüsünün kendiliğinden bir dengeye gelmesi amaçlanmıştır. Yine çeşitli yasal düzenlemeler ile para politikaları açısından konvertibilite esası benimsenmiş, yabancı sermaye için hareket serbestliği getirilmiş ve küresel yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandırmak amaçlı maliye politikaları ve vergi uygulamalarında değişiklikler yapılmıştır (Bülbül, 2015, 86).

Özal'ın neo-liberal politikalarıyla ilgili çeşitli istatistiksel verilerin incelenmesi doğru olacaktır. İlk olarak Özal Dönemi'nde dışa açılma, uluslararası kurum ve piyasalarla entegrasyon hedefi gerçekleştirilirken, ulusal ekonomide bir "el değiştirme" süreci başlatılmıştır. Nitekim Özal döneminde Türkiye ekonomisi; ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık %77 olmuş, dış borç stoku/ gayri safî milli hasıla oranı açısından iyi bir performans gösterilmiş ve dış borç yükü de kısmî olarak ortadan kaldırılmıştır. Gelir-gider dengesinin %3,1 gibi düşük bir oranda olması ve turizm gelirleri açısından dış politikayla da bağlantılı şekilde %36 gibi bir artış yaşanması, dönemin ekonomisi hakkında pozitif çıktılar elde edilmiştir. Öte yandan bu dönemde otuz civarında halka ait şirket el değiştirerek yabancı sermayeye geçmiştir. Ek olarak geçmiş dönem hükümetler ile bu dönem arasında bir karşılaştırma yapıldığında; kamu borç yükünün arttığı, istihdam ve enflasyon ile mücadele açısından beklenen iyileşme sağlanamamıştır (Bülbül, 2015, 92).

Özal döneminde, Türkiye'nin siyasal olarak sivilleşme yönündeki yumuşak geçişinden söz edilebilir. Bu dönemde, sivil toplumun geliştirilmesi ve demokratikleşme yönünde adımlar olsa da, kimi zaman ikircikli tutum ve politikaların varlığı da görülmektedir. Örneğin Özal'ın siyasî yasakların kaldırılmasına karşı olan tutumu ve seçim sisteminde yapılan değişiklikler, başta kendi partisi ANAP ve diğer büyük partiler için bir avantaj sağlamış, yine kendisinin aldığı oy oranının çok üstünde elde ettiği parlamento çoğunluğu yoluyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı oluşuna zemin hazırlamıştır. Buna rağmen Özal ve ANAP hareketinin, Türkiye'de siyasî bazı tabuları yıkması, askerî vesayeti belli ölçüde geriletmiş olması, toplumun dışa açılmasındaki kararlılığı, ulus kimliğindeki esneme sayesinde etnik ve dinsel gruplara taleplerini tartışma ve gündem bulmasına fırsat sağlaması da küreselleşme perspektifinde, Türkiye'nin yaşadığı dönüşümün parametreleri olmuştur (Bülbul, 2015, 98).

Özal, farklı ideolojilere yönelik birleştirici bir tutum sergilemiştir. Bu durumunu, çoğulculuk anlayışını siyasi sisteme enjekte etmek istemesi şeklinde görmek mümkündür. ANAP kurucuları arasında; sol ve sağ kanattan çok farklı sima ve isim yer almıştır. Özal'ın hedefi, farklı siyasî kimlikli kişileri parti içerisine çekerek, mevcut oyların ANAP'ta konsolide edilmesidir. Bu yüzden ANAP'ta, Adalet Partisi (AP) kökenli isimler yer aldığı kadar, geçmişte Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nde (MHP) siyaset yapmış kişilere de yer verilmiştir. Türkiye hem olağanüstü günler yaşarken hem de sivilleşme sürecinin adımları atılırken sıkıntılar içindeyken Özal, ANAP programına geleceğe güvenle bakmak, demokrasiye bağlılık ve millî değerler etrafında birlik ve beraberlik içinde bulunmak ilkeleri konulmuştur. Ayrıca program, devleti, millet için var olan, düzenleyici ve yönlendirici bir rol alması gereken bir konuma yerleştirmiştir. Özal, çoğulculuğun ve kapsayıcılığın esas alındığı bu anlayış ile, siyasî liberal görüşün bileşenleri arasında bulunan her türlü ideolojinin arasında bir uzlaşma zeminini sağlama çabasında olmuştur (Cankara ve Aysel, 2015, 529).

Turgut Özal, 1983-1989 yılları arasındaki Başbakanlık ve 1989-1993 yılları arasındaki Cumhurbaşkanlığı görevleri sürecinde, hem iç politika hem de dış politika uygulamalarıyla Türk siyasal hayatında önemli etkileri olan bir kişidir. Türk siyasal tarihindeki "alışılmış lider" tipinin dışına çıkan Özal'ın dış politika uygulamaları, kişisel özelliklerini çok sık kullanmasından dolayı bazen eleştirilere maruz kalmış bazen de takdir görmüştür. Lider özellikleri ile öne çıkan bir siyasetçi olarak Özal, dış politikada çoğu zaman üstte vurgulanan dış politika araçlarını devre dışı bırakarak, kişisel inisiyatifleriyle kararlar almıştır. Özal ve Türk dış politikasının unsurları incelendiği zaman, Özal'ın bütün bu politika araçlarını farklı şekillerde, çoğu zaman da alışılmadık, kendisine has şekillerde kullandığı, bazı araçları ise devre dışı bırakma girişiminde bulunduğu gözlenmiştir. Özal dış politikasının başlıca dikkat çeken unsurları, dış politikada kişisel özelliklerinin etkisi, aktif dış politika anlayışı, ekonominin ağırlığı, dünyaya açılarak, Batı'ya önem verilmesi şeklinde sıralanabilir (Dündar, 2016, 4).

Özal döneminde pasif, ürkek ve çekingen alışagelmış Türk dış politikası terk edilmiş yerine yerine aktif ve gerektiğinde risk alabilen bir dış politika benimsenmiştir. Söz konusu bu dış temaslarda yoğunluk, ekonomik alanda olmuş ve dış kredi temini etmek amaçlanmıştır. Örnek olarak Özal'ın 1985 tarihindeki Başbakan olarak yaptığı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ziyareti, Sakıp Sabancı, Şarık Tara, Nuh Kuşçulu, Erdoğan Demirören, Erol Aksoy ve Selahattin Beyazıt gibi büyük girişimci kişiler ile birlikte gerçekleştirmiştir. Büyük girişimcilerin bu ziyaretten beklentileri ABD'den kredi temini ve tekstil sektörüne ilişkin problemlerin çözüme kavuşturulması olmuştur. Özal, bu ziyaretler ile Türkiye'nin yaşadığı değişim ve reformların dünyaya aktarılmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede Davos'ta gerçekleşen yıllık Dünya Ekonomik Forumu toplantılarını bir fırsat olarak görmüştür. Özal katıldığı bu toplantılarda, girişimci grubu ve medya mensupları ile birlikte gitmiştir. Çok sayıda yazar tarafından "Özal'ın Prensleri" şeklinde tanımlanan bu girişimciler ve medya mensupları, Özal'ın hem yurt içinde hem de yurtdışında en büyük destekleyicisi olmuşlardır. Bu kişilerin, bu pozisyonlarından kaynaklı, kamu bürokrasisinin önemli mevkilerine atandıkları bilinmektedir. Böylece Özal döneminde, devlet-işadamları ilişkisi farklı bir boyuta erişmiştir. Özel sektörde belli bir süre deneyimi bulunan Özal, iş çevreleriyle çok yakın ilişkiler kurmuş, iş dünyasının önemli temsilcilerin çok sayıda kişiyi partisinin üyesi de yapmıştır. Bu bağlamda Özal iktidarı, o zamana kadar kendisini net bir biçimde üstünde konumlandığı sermayedarlarla daha yakın ve nispi olarak eşit bir ilişki kurmak çabasında olmuştur (Cankara ve Aysel, 2015, 529-530).

Özal'ın aktif dış politika anlayışıyla Türk dış politikasının uzun yıllar sonrasında önemli değişimlere uğradığı ifade edilmektedir. Bazı yazarlar, Özal'ın iç politika uygulamalarıyla ekonomik liberalleşme çalışmalarını, ılımlı İslam yaklaşımı ve özellikle Ortadoğu ülkelerine yönelik aktif ithalat stratejisini bir araya getirerek, farklı bir dış politika anlayışına sahip olduğunu ileri sürmektedirler (Dündar, 2016, 4).

1980'li yıllar ile beraber uygulama alanı bulan neo-liberal siyasalar, ilke olarak devlette küçülme, kamusal hizmet ve kamu yararı kavramlarının yeniden tanımlanmasıyla piyasa kavramı içine yerleştirilmesi

düşüncesinden hareketle, daha çok özelleştirme ve devlet kısıtlamalarında azalma anlamındaki deregülasyon uygulamaları ile kamunun piyasa ekonomisinin mantığına uygun şekilde faaliyet göstermesini benimsemekteydi. Bu bağlamda, neo-liberal ekonomi politikalarına uyumlu şekilde devlet yeniden tanımlanmış ve dünyadaki gelişmiş ülkelerin kamu yönetimleri reform çalışmalarına maruz kalmışlardır. "Yeni Sağ" anlayışa uygun olarak gerçekleştirilen düzenleme ve reformlar ile geleneksel kamu yönetimi modeli yerine yeni kamu yönetimi (New Public Management) yaklaşımı benimsenmiştir (Şener ve Çolak, 2015, 407). Bu dönemin öne çıkan uygulamalarından birisi de yerelleşme politikaları olmuştur.

Özal döneminde yerel yönetimlerin yetki görev ve ödeneklerinde önemli artış ve genişlemeler yaşanmıştır. Belediye Gelirleri Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu ile merkezi yönetime ait birçok yetki ve görev yerel yönetimlere aktarılarak bütçe imkanlarında iyileştirmelere gidilmiştir.

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kürselleşme olgusu, son birkaç yüzyıllık süreçte bütün dünya ülkelerini olduğu gibi Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde giderek ivme kazanan küreselleşme dalgasının Türkiye açısından önemli sonuçları görülmektedir. İlk olarak ekonomik boyutuyla küreselleşmenin Türkiye'yi içine alan değişim ve dönüşümünde Özal'ın önderlik ettiği "24 Ocak Kararları" belirleyici olmuştur. Bu kararlar ile Türkiye'nin uzun yıllardır sürdürmekte olduğu "ithal ikameci" ekonomik model yerini "ihracata dayalı büyüme modeli"ne terk etmiştir. Türkiye'nin önceki dönemlerde de zaman zaman ilişki içinde olduğu IMF ve Dünya Bankası, OECD gibi çeşitli ekonomik ve siyasi uluslararası kuruluşlarla daha yakın ve güçlü ilişkiler kurulmuştur. Bu dönemin dünyada egemen anlayışı haline gelen "yeni sağ" politikaların Türkiye'deki icracısı Turgut Özal olmuştur. Yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi için çeşitli teşvik edici düzenlemeler yapılmış ve çok uluslu şirketler kimi zaman doğrudan Özal'ın girişimleri ile ülkeye davet edilmiştir.

Siyasal ve uluslararası bağlamda Özal döneminde Türkiye, Osmanlı'dan itibaren yürütülen "Batılılaşma" çabalarında geri adım atmamış ancak bir yandan da Orta Doğu ve Orta Asya ile de yoğun ilişkiler kurmak istemiştir. Özal, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri güçlendirmeye çalışmış, İslam ülkeleri ile hem ekonomik hem de siyasi birliktelikler peşinde olmuştur.

Özal Dönemi'nde Türkiye'nin tecrübe ettiği önemli başlıklardan birisi de yaşanan terör olayları olmuştur. Türkiye bir yandan üniter yapısını korumak amacıyla klasik ulus-devlet refleksleri ile iç güvenlik çabaları sergilemiştir. Diğer taraftan da Türkiye'nin küreselleşme eğilimi göstermeye bu dönemde başlayan terör faaliyetlerine ilişkin olarak uluslararası bir mücadele arayışında olmuştur.

Sonuç olarak Özal dönemi, küreselleşme sürecinin bütün boyutları ile yoğunlaştığı yıllar olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Mustafa (2002). Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi, Fırsat mı?. *Liberal Düşünce*, S.Kış-Bahar, s.13-26, 2002.
- Bayar, Fırat (2006). Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Gücü: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açından Bir Değerlendirme. *Milli Savunma Üniversitesi Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.2, S.4, s.137-156.
- Bayar, Fırat (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S.32, s.25-34.
- Bulut, Nihat (2003). Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.52, S.2, s.173-197.
- Bülbül, Betül (2015). *Küreselleşme ve Türkiye: Özal Dönemi Değişim Paradigmaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Cankara, Pınar Özden, Aysel, Yunus Emre (2015). Türkiye'de Siyasal Liberalizmin Nirengi Noktası: Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Hükümet Etme Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.41, s.526-536.
- Dündar, Lale (2016). Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.58, s.1-20.
- Giddens, A (1998). *Modernliğin Sonuçları*. (çeviren: Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- http://web.bilecik.edu.tr/hsafa-unal/files/2018/11/6.-Hafta_%C4%B0kinci-%C3%96%C4%9Fretim_K%C3%BCreselle%C5%9Fme.pdf E.T: 24.12.2018
- http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/kuresellesme_ve_kuresellesmenin_turkiyeye_etikeleri__90cfb9fc-3937-4eb0-b188-5bec1dbf4a27.pdf E.T: 24.12.2018
- http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri, E.T: 24.12.2018
- Kartal, Çetin (2016). Küreselleşme Sürecinin Devlet Yapısı Üzerine Etkileri. *Ankara Barosu Dergisi*, S.2, s.287-327.
- Robertson, Roland (1998). *Küreselleşme:Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. (Çeviren: Ümit Hüseyin Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Shaw, Martin (2000). *Theory of Global State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Şener, Bülent (2014). Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet ve Egemenlik. *Tarih Okulu Dergisi*, C.7, S.XVIII, s.51-77.
- Şener, Bülent, Çolak, Çağrı., D. (2015). Türkiye'de Yeni Sağ'ın Kamu Yönetimi Anlayışı:Turgut Özal ve ANAP. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.18, s.393-417.
- Uluç, A. Vahap (2014). Liberal-Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.12, S.23, s.107-140.
- Woods, Ngaire (2000). The Political Economy of Globalization, *The Political Economy of Globalization* içinde (editör: N. Woods), ss.1-19, New York: St. Martin Press.
- Yalçınkaya, M. Hakan, Çılbant, Coşkun, Yalçınkaya, Neslihan (2012). Küreselleşme ile Yeniden Şekillenen Ulus-Devlet. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, C.4, S.8, s.1-26.